

Слободан ВУКИЋЕВИЋ

ДРУШТВЕНИ ПОРЕДАК И ДЕМОГРАФСКИ РАЗВОЈ

1. Свјетски поредак и демографска кретања - Цивилизацијски *circulus vitiosus*

Савремени свијет се налази у магичном троуглу *rog* (*рађање*) – *rag* -*рай* који у многоме одређује судбину човјечанства. Изгубила је акталност теза да ће претјерано рађање довести до пренасељености, до недостатка хране, те да ће се следећи рат водити између гладних и ситих. Подјеле система се данас јасније оцртавају на оне који обуздавају и оне који подстичу рађање. Свијет карактерише дисперзија моћи, а футуролози процјењују да ће структурирање укупне друштвене моћи ићи у прилог оних друштава која постигну ефикасност у подмлађивању, у новим нараштајима. *Сирајџешка колијевка* ће одиграти пресудну улогу у разрјешавању назначеног магичног троугла.

Планетарна економија, сва постављена на дубокој рационалности, производи дубоку нерационалност.

Пренаглашени ”рацион” је у основи концепта привредних организација (Болчић, 2003), али не само њих, него и свих организација савремених друштава: едукативних, здравствених, културних, спортских, тако да оне све више представљају механичке, затворене системе, уске за испољавање природе човјека и његове заједнице, а веома повољан за бирократизам политичких и државних структура.

Електронско праћење радног времена, на примјер, циљнорационално усмјерено на подизање ефикасности, има за посљеди-

цу демотивисаност, робовску потчињеност и отуђеност, коначно, масовне штрајкове радника који доводе до хаоса и блокаде у разним областима живота и рада на међународном нивоу.

Економске нерационалности и противречности прате и озбиљни демографски проблеми. Европска демографска кретања карактерише невјероватно брзо старење популације и све мањи наталитет, а што логично изазива потребу све већег издвајања за припадљености и лијечење тако остарјелог становништва.

Имамо на дјелу убистивену комбинацију: ситановништво постојаје све ситарије, најналишети све нижи, а шошкови све већи за социјалу, лијечење, просвјету, пензије. Уз то у свјетским размјерама влада лоџика присилног раста. Научни и технолошки прогрес усмјерен је на убрзани и ирационални раст материјалне производње ради остварања на тржишту. Природа се немилосрдно уништава, а људи постојају сувишни.

Високи степен депресивности становништва је нужна последица таквог стања друштва и човјека у њему. (Марковић, 1999)

2. Европска кретања

Процјене су да ће опадање становништва у Европи наставити у значајном проценту: губиће чак два милиона људи годишње у наредних пет деценија и пасти у ранг другоразредних политичких, економских и војних сила. Евростат саопштава да у 43% од 211 региона ЕУ, 2001. године више је људи умрло него што се родило. Европа је уздрмана због битно смањене биолошке репродукције и помањкања свјеже крви.

Средином XXI вијека ће у цијелој ЕУ умјесто садашњих 35 пензионера на 100 радно активних становника, на сваких 100 за послених долазити чак 75 пензионера (у Шпанији и Италији један на један).

3. Њемачка - радикална промјена односа на релацији држава-породица-наталитет

Према процјени Бундесбанке Њемачка ће, на примјер, 2050. године имати чак 30 милиона становника мање него данас, па једноставно неће имати довољно активних људи да из властитих припадљености плаћају за пензије својих претходника, намјер-

них да у склопу општег напретка медицине живе што дуже. У овој земљи број брачних парова са дјецом и оних без дјеце изједначио се у 2000-ој години. Од тада број брачних парова без дјеце незауостављиво расте. Док је 1991. године било 11, 5 милиона парова са дјецом, 8,4 милиона без дјеце, 2003. број парова без дјеце порастао је на 9, 8 милиона, а број оних са дјецом пао на 9, 4 милиона. Њемачко друштво све више карактеришу опречне тенденције: све дуже се живи, све мање се рађа, а оптерећења падају на све мањи број људи - посебно активних.

Њемачки социолози су у објашњењу узрока ове појаве пошли даље од стереотипних тумачења. Породица код њемачких грађана ужива највеће повјерење, а генерацијски сукоб је све извјеснији. Социолог Ралф Улрих са Универзитета у Билфелду истиче да су се мотиви за рађање дјеце у минулим деценијама радикално промијенили. Некада су економски и социјални разлози били скоро искључиво везани за породицу и на тим основама одржавана веза између генерација. У тој ситуацији дјеца су представљала сигурност за мирнију и сигурнију старост родитеља. До заокрета је дошло, по мишљењу Урлиха, када је социјална држава преузела бригу о обезбеђивању спокојније старости, а младим паровима оставила маневарски простор да, ослобођени традиционалних обзира и обавеза, одлучују хоће ли, и из којих разлога рађати дјецу. Млади парови родитељски нагон најчешће задовоље једним дјететом, при чему жена има одлучујућу ријеч, посебно код другог или трећег дјетета. А модерна Њемца је све више, и најприје, заинтересована за свој изглед, каријеру и друштвени успјех. Овдје је занимљив налаз социолога да одлука жене колико ће рађати дјеце умногоме зависи од тога у каквој је породици рођена и одрасла. Ако је у родитељском дому било више браће и сестара, биће и у њеном. Поред тога, истраживачком оку социолога није измакао податак да је у посљедњих двадесет година доходак по глави породица са дјецом порастао за 191 проценат, а код породица без дјеце за читавих 325 процената, што убједљиво говори о (не) бризи друштвеног поретка о породици са дјецом. Да ли у таквој ситуацији појединци имају разлога да цијене породични живот?

Са социолошког становишта овдје је најзначајнији закључак, који се не односи само на њемачко друштво већ има опште значење:

Аутономијом и аутономношћу породице у њеној репродук-

ивној, економској и едукативној улози у савременом друштву је доведена у питање, редукован разним мјерама друштвеног поретка. Разбијена је цјелина породичне структуре као незамењиве институције друштва тако да она не може исказивати своје аутентичне унутрашње могућности и на тој основи успостављати квалитативне интер и интергрупне односе и односе са друштвом односно државом. Губи се улога породице у смислу међугенерациског повезивања и темеља социјалне сигурности и младих и старијих чланова.

Ради се овдје о политици времена у којој је садржан однос друштвеног поретка према породици. Основна дилема је у томе да ли држава хоће само да одређује вријеме породице или да се успостави интерсубјективно вријеме које неће да мјери, већ да значи комуникацију друштва и породице као два аутохтона и аутономна субјекта који на тој основи успостављају квалитативно међусобно посредовање.

Посљедице разбијања аутентичности институције породице су очигледне на сваком кораку: породично вријеме не може данас да буде независно промјенљива у односу на политичке догађаје, читав сплет душтвено деликвентних појава и друге посљедице модерности. Разбијено је вријеме породице од старане друштва, његових институција, сила рада, сила живота и слично, без које не може бити истинске онтолошке основе популационе политике и демографског развоја једног друштва. На питање, да ли данас имамо уопште вријеме породице, тешко да можемо дати позитиван одговор. Без тог елемента, времена породице, нема основа да идентификујемо карактер везе коју она успоставља унутар себе, прије свега везу између различитих генерација, и односу са друштвом, институцијама и читавим својим окружењем. Познато је да та веза претходи свим стварима, даје им смисао и служи да их одредимо.

Уосталом, ако друштвени поредак (на свјетском или локалном нивоу) води политику разбијања породице и њеног времена, не би и даље могао заснивати популациону политику и демографски развој на институцији породице које више нема у њеном пуном значењу. Таква популациона политика добија само идеолошку функцију. И наравно, демографски развој иде другим токовима не базирајући се на идеолошко-политичке пројекције.

4. Француска: дефицит у буџету и у наталитету

Французи су објавили податке да су се њихови расходи за здравствену заштиту у периоду од 1990. до 2002. године скоро удвостручили, са 82 на неподношљивих 176 милијарди еура годишње. Власти покушавају разним мјерама, смањењем државног учешћа у цијенама лекова са 65 на 35 одсто, реформама пензионог система, да макар ублаже огромни дефицит који им се овдје појављује и све више очекује, али све то не даје жељене резултате. *Све њо на крају исцпадне цицулулс виџиосул: на једној сџирани мјере за љродужење живоџноџ вијека, а на друџо љродужавање радноџ сџажа и љовећање уџлаџа у љензионе фондове, коџи се љоказују као љрекраџки за љродужени живоџни вијека.*

(Сличну ситуацију у Црној Гори објаснио је функционер Министарства за социјална питања Владе Републике Црне Горе на следећи начин: "Нама је највећи проблем што пензионери дуго живе".)

5. Русија: наталитет и морталитет у супротним смјеровима

Још је озбиљнија ситуација када наталитет и морталитет иду у супротним смјеровима, као што је ситуација у Русији. Руска академија наука (центар за демографију) упозорава да ће становништво Русије на крају XXI вијека бити преполовљено. При садашњем ниском наталитету и великој смртности број становника Русије опашће 2025. са садашњих 145 на 125 милиона, 2050. на 98, а 2100. године на само 64 милиона. Ипак, у овој земљи постоји парадокс: абортус је бесплатан, а жене које се лијече од неплодности плаћају лијечење. Толики пад броја грађана на тако огромној територији раван је катастрофи са економског, геополитичког и укупног друштвеног становишта. Излаз се види у мигрантима и то ако би сваке године пристизало 700. 000 до милион људи, али да ли би Русија могла то издржавати, и шта би Русија била 2100. године, односно да ли би Русија више била Русија. Одговор на ову дилему садржан је у ставу 88% Руса да држава треба да стимулише рађање. Друштвени поредак се на том плану исказује: федералним програмом *Здраво дијете*, законом "О младима" који предвиђа компензацију младим паровима за рађање дјеце, породицама са више дјеце додјељивање

стана, постепеним растом економије. Све те мјере не дају жељене резултате, јер је тенденција таква да ће ускоро на једну Русињу долазити -пола дјетета, а повећање наталитета може бити остварено када се достигне не мање од двоје дјеце на једну жену. Уз то, у Русији није висок ауторитет породице, од трећине до половине бракова се распадају.

6. Италија: хаотични вртлог масовне раставе и развода бракова

Тај хаотични вртлог, наравно, није могао заобићи породицу чак ни у оним земљама у којима је она постављена на чврсто позиционираним традиционалним темељима.

Истраживачи истичу да се у Италији данас може говорити о масовној растави и разводу бракова. У периоду између 1995. и 2002., овај феномен је на "узлазној линији", говори се чак о 40 процената растављених и разведених бракова. У 2002. регистровано је 38. 000 разведених и 72. 000 растављених бракова (годишње се вјенчава највише 300. 000 Италијана). Све су ово високе бројке с обзиром на то да се ради о земљи у којој је развод до скоро био забрањен у складу са ригидним законима Католичке цркве.

7. Португал, Шпанија и Грчка: политичка либерализација и положај жена

Број дјеце која живе само са једним родитељем у Португалу, Шпанији и Грчкој, на примјер много је већи него у Италији и креће се измађу 30 и чак 50 процената. У Шпанији је број растављених и разведених бракова у 1981. години износио 20.000 а 2003. године прелази цифру од 115.000.

Елвира Суирана из организације Виндикасион Феминиста сматра да је са *политичком либерализацијом развод постоји средство жена да одбране, утврде и докажу своја права као индивидуе.*

8. Нордијске земље: брига о дјечи

У Француској, Шведској и Њемачкој број растава и развода бракова прати нордијске земље у којима је тај број највећи.

Иако у нордијским земљама држава стоји максимално иза дјеце која живе без родитеља или само са једним од њих, то им не може ни у ком случају надокнадити пуноћу породичног живота. Разлике су сасвим очигледне између дјеце која живе са оба родитеља и оне дјеце која живе са једним или без оба родитеља како у њиховом васпитању и успјеху у школи, тко и касније, када се мјери успјех у каријери и животу уопште.

9. Породица и институција брака

Институција брака, очигледно, не одолијева времену промјена и психосоцијалног преображаја младих људи. Очигледно је, такође, да се овај феномен не може објаснити само изучавањем породице, јер је то последица и одраз друштвеног контекста, поготово односа друштвеног поретка према демографском развоју и перспективи друштва.

У питању је, прије свега, систем вриједности који развија друштвени поредак једног друштва као есенцијалну основу формирања личности сваког појединца и наравно, породице.

За младе Европејце, који живе у развијеним државама, рађање није животни приоритет. Мада је добро познато какве негативне посљедице има такозвано одложено рађање када се жене одлуче да роде када им се зато створе економски услови, иако економски фактор није једини, ни одлучујући у формирању система вриједности. У совјетској Русији стандард није био на нарочитој висини, али је младеж већином почињала да ради и склапа брак прије 20. године, а данас се ти рокови све више одлажу.

Од друштвеног поретка умногоме зависи и ауторитет институције породице, а он је доведен у питање у свјетским размјерама. И када се размишља о породици сва мисао је усмјерена на број, а предности бројне породице нијесу само у броју. Бројна породица чини основу квалитета живота у људском смислу и као таква основу развоја пуне личности свих својих чланова. У њој се стварају психилошки и духовни чиниоци који утичу на однос према саморепродукцији. Нестајање тих основа редукује тај однос, тако да имамо ситуацију да имућни појединци са стамбеним и финансијским условима да подигну више дјеце, уз то квалитетни у психофизичком смислу, имају по правилу јединче, или богати сељаци са узорним имањима, са великим и луксузно

опремљеним кућама, такође немају више од једног дјетета. *Ког њих се формирао еџоисџички сисџем вриједносџи који је довео до слабљења инсџиџиџа самоодржања и џојединиџа и народа. Дошло је до занемаривања базичног еџиџичког кодекса, еџиџичких вриједносџи које џреџсџављају њеџову есенџиџалну основу.* Не може се у тој ситуацији очекивати еџичко унапређење појединџа и народа у смислу квалитативног споја традиционалних вриједности и вриједности савременог грађанског друштва и у том контексту основних институџиџа друштва од којих је свакако породиџа једна од најважнијих. Без пуне и здраве породиџе ни једно друштво не може рачунати на самоодређење и очување сопственог идентитета.

10. Америчка предност

Према процјени вашингтонског Брукинџс институџа за период у ком ће Европа смањити становништво за 100 милиона у Америџи ће за толико порасти број њених становника репродуктивним и натурализованим каналима. На тој основи ће Америка као суперсила повећати своју укупну надмоћ над својим прекоокеанским савезницима, чији ће се значај, иначе, смањивати и у упоређењу са Кином, Инџиџом и Латинском Америџом.

11. Израел и Палестина – демографске перспективе

Имајући у виду разлике у наталитету између Израелаџа и Палестинаџа прогнани палестински пјесник Махмуд Дервиш поручује Израелџима: "Ако сада не желите да палестинској држави дате 22 процента земље, за 20 година ће се палестинска држава простирати преко цијеле земље. Много је боље за Израел, сматра палестински истраживач Ури Дроми, да буде територијално мањи а духом већи, демократска и претежно јеврејска држава". Без обзира на прихватљивост ставова палестинских интелектуалаџа, очигледно је да демографска кретања директно утичу на промјене еџничког састава становништва појединих подручја и у вези с тим на регулисање међународних односа на ужем и ширем плану.

Круџиџално питање се, ипак, садржи у следећем: Зашто Европљанке рађају мање дјеце кад имају, за разлику од Американки, пуну медицинску његу и социјалну зашџиту? Дају се

различити одговори: "Бебе су скупе". Неизвјесност је убица, јер парови не знају шта их чека, па одлажу пород за боље дане." (Констатинос Фатакис, шеф демографског одјељења у Европској комисији у Бриселу); "Ниска стопа рађања (просјечан пород по једној жени) у Европи и Јапану (1,4 и 1,3 а у САД 2,1) добрим дијелом је резултат *породичног конзервативизма у којем је жена преоптерећена*" (Ацуши Сеика, професор универзитета у Токију).

12. Словенија-демографски пад

Наталитет је у опадању у Словенији. Према званичној статистици словеначка жена је у 2003. години родила 1,2 дјетета, 1980. године 2,1 дјеце. Истраживање Факултета друштвених наука у Љубљани даје следеће резултате: 57% младих људи између 25 и 35 година станује код родитеља; 70% младих словеначких брачних парова има стан, а дјеце је веома мало; жене све старије рађају (њихова просјечна старост је била 1991. године, када су родиле прво дијете, 24,1 године, а 2003. године чак 27,3 године; млади брачни парови који немају стан кажу да због тога немају дјеце, а они који имају стан немају дјеце због тога што немају стабилно радно мјесто, док они који имају и једино и друго правдају се тиме да брачни партнер није спреман да им помогне у кући; дилема да ли посао или дијете; дијете је скуп и одговоран пројекат.

13. Србија - озбиљност демографске ситуације

На озбиљност демографске ситуације у Србији довољно указује податак за 2002. годину да је у 73, 3% насеља стопа природног прираштаја била негативна и да је у само 5% насеља било више рођених него умрлих. Уз то иде констатација "опустошена провинција и метропола која грца". Просјечна старост становништва централне Србије и Војводине према попису 2002. године је 40,2 године, а према етничкој структури: Словенци - 54,9; Њемци - 53,0; Бугари- 48,5; Чеси и Хрвати - 47,5; Власи 47, 3; Македонци и Буњевци 46,3; Мађари - 43,2; Црногорци 41,0; Срби - 40,5; Муслимани - 36,0; Бошњаци - 32,0; Албанци - 29,6; Роми - 27,5. Најмлађи и са најбољом демографском перспективом су Муслимани, Бошњаци, Албанци и Роми.

”Али, ни то што су дечица ’ретка врста’ није деловало на друштво и институције да постану милостивији ни према деци ни према женама које децу рађају. Смјештај у вртићу је нешто за шта треба дебела веза. Понижавања и чекања родитеља да би добили дечји додатак или неку другу помоћ из институција (чак и оних које се, номинално, баве правима жена и деце) представљају подвиг.

Људи изван институција, такође показују завидан ниво равнодушности према деци у невољи. Уосталом, ко би покушао да нађе стан у Кикинди са трудном супругом или малим дететом, брзо би схватио да овдашње становништво не воли децу. Самохрана мајка са једним или више деце апсолутно је непожељна као станар, а није реткост да газде дају отказ чим примете да станарки расте стомак, показујући згражање према трудноћи и трудници.

Дечја игра, граја, вриска, бацање лопте, ко зна зашто, подстиче Кикинђане да сместа зову полицију, прете, вичу, вређају мајку како је неодговорна. Нисам смела да шушнем у стану, одмах су долазили да лупају на врата и урлају. А све оне оптужбе, како су моја деца нешто покварила, оштетила, разбила! Догађало се да моја деца нешто разбију чак и у време кад уопште нису била у Кикинди! Откада живимо у приземној кући, сви смо мирнији; у згради са више станова, деца се избежуме, јер не смеју да се играју, одмах свима сметају. Оваква *нейтралности* према деци може да буде предмет врло озбиљне социолошке или етнопсихолошке студије, поверава Александра Јаковљевић, кустос кикиндског музеја, самохрана мајка двоје деце, нагласивши да је она из Панчева, тамо људи нису толико нетолерантни према деци (Перуновић, Фијат, 2003, 19-20). Очигледно, проблеме наталитета не можемо сагледати и објаснити из бројки. Потребна је суптилнија анализа и истраживање стања наше свијести и сензибилитета да бисмо објаснили откуд застрашујуће висок степен нетрпељивости према дјечи и мајкама које их рађају и да би институције друштва постале милостивије према њима.

Др Јури Бајец, координатор експертског тима за израду Стратегије смањења сиромаштва, истиче као један од најбитнијих узрока оваквом стању чињеницу да влада Србије није успјела да састави *конзистентну развојну стратегију*. Основна брига Владе и знатан напредак остварени су у областима јавних финансија, приватизације, сређивања макроекономске стабилно-

сти, доношењу системских закона, али развојна стратегија је остала да "виси", истиче Бајец. Зато Србија данас представља земљу са највећим регионалним разликама по свим димензијама и показатељима (неравнојеран развој, нерационални регионални распоред привредних активности и становништва, велика поларизација ширих подручја, општинских центара и руралних крајева у степену развијености). Основни узрок оваквом стању Едвард Јакопин, директор Републичког завода за развој, види у *екстензивном развоју и доминацији секторских надструктурним кријеријумима*.

14. Црна Гора - негативни демографски трендови

Демографски трендови и у Црној Гори имају негативан карактер. Стопа природног прираштаја становништва у Црној Гори износила је 1950. године 22, а 2003. године свега 4, 9. Стопа наталитета и стопа раста очекиваног трајања живота на рођењу иду у супротном смјеру, прва опада, друга расте, а резултат је старење становништва Црне Горе. Стопа зависности (однос збира становништва млађег од 14 година и старијег од 65 и становништва од 15 до 64 године) има тренд пада. У 2003. години стопа зависности је износила 48,8%, док је учешће становништва стрости преко 65 година у укупном биљежи раст од 12%.

Очигледно, ни Црна Гора није избјегла убитачној комбинацији, све већих обавеза финансирања старијег становништва и све већег помањкања младих продуктивних људи. Комбинација се заоштрава у ситуацији кад и тај смањени прилив младих људи тешко добија запослење. Поред тога, Црна Гора је са огромним регионалним и социјалним разликама. Стопа сиромаштва на сјеверу Црне Горе је два пута већа од исте за централни и јужни регион.

Није тешко закључити да је за одрживи и уравнотежени развој Црне Горе битна претпоставка оздрављење њене демографске ситуације. То значи да се демографски развој квалитативно разрађен и програмиран мора наћи у стратешким документима развоја Црне Горе, што сад није случај.

Агенда економских реформи коју је Влада Републике Црне Горе усвојила 2003. године са претензијом да представља свеобухватан четворогодишњи план ради обезбјеђења економског раста, усклађивања закона и процеса са ЕУ, валоризацију црно-

горских потенцијала, раст животног стандарда грађана, очување животне средине не третира питање демографског развоја. То се јасно види по очекиваним резултатима: фискална одрживост, трансформисан пензијски систем, стабилан финансијски сектор, стимулативно финансијско окружење, интензивирани запосленост, значајније учешће туризма, заокружен процес приватизације, ефикаснија државна администрација, развој информатичког друштва, смањење сиромаштва.

Парцијалне мјере које се предузимају у вези са неким димензијама, или областима које су у вези са демографским развојем, очигледно не дају ваљане резултате. Програм враћања живота селу које се све више демографски празни то убједљиво потврђује. Учешће сеоског становништва у укупном становништву Црне Горе је за 3% мање према попису из 2003. године у односу на попис из 1991. године. Ако томе додамо да је старосна структура сеоског становништва све неповољнија, нарочито у неким подручјима Црне Горе, те да млади све мање своју будућност пројектују за живот на селу оцјена предузетих мјера на плану оживљавања црногорског села још је неповољнија. Квалитетан и дугорочан приступ овдје претпоставља разраду и афирмацију *новог типа* села који садржи све битне компоненте за повратак моћи селу кроз конституисану структуру у споју традиције и модерности, што би пратило формирање унутрашњих снага села као носилаца његове аутономне моћи. (Вукићевић, 2003). Уз то морамо се озбиљније запитати шта значи стално повећање монопола градова, посебно неких градских центара, за релативно мали простор Црне Горе. Колико то кореспондира са оријентацијом на пољопривреду и сеоски туризам као стратешке гране у развоју Црне Горе. Јер, складан демографски развитак морамо схватити као посебно значајну компоненту самог друштвеног развитка, схваћеног у најширем смислу (Гребо, 1989, 289).

15. Демографска ситуација и маргиналне друштвене групе

Парадокс је савремених друштава што се релативно велики број дјеце рађа у маргиналним слојевима друштва (алкохолочара, наркомана и сл.). Поред тога, велики број младих припада овим слојевима. Политичке елите у многиом друштвима, поготово оном која су иначе у кризи, их третирају као терет, као

фактор кризе не питајући се за узроке који су их довели у такво стање. Ове елите не размишљају како да организују друштвени поредак у смислу отварања могућности младима да изађу из положаја економске, социјалне, интелектуалне и уопште духовне маргинализације.

16. Примјер Ирске

Постоје за то веома поучни примјери као што је случај Ирске. У њој је 1989. године незапосленост износила 18,5%, а 2002. је смањена на 4,3 процента. Ирска формула успјешног развоја се темељила на образовању и свестраном активирању младих људи.

17. Друштвени поредак и демографски развој

Друштвени поредак значи непрестано уређивање друштва у складу са његовим разумијевањем, сазнавањем и предвиђањем властитих могућности и усмјеравање дјеловања у правцу остваривања тих могућности. Друштвени поредак укључује слободу као своју појединачну или партикуларну негацију. У друштвеном животу, слобода не мора нужним начином бити негација поретка по себи, она може бити креација поретка било у индивидуалној духовној сфери, било у сфери замишљања и остваривања институција које омогућавају и штите индивидуалне и групне интелектуалне, политичке и економске слободе (Павловић, 1997, 178-9).

Из ове филозофске претпоставке социолози изводе уже и шире значење друштвеног поретка.

У ужем значењу друштвени поредак подразумијева: редовност, свих интеракција у датом друштву која се заснивају на пристанку, одобравању (консензусу) његових чланова или се сматрају функционалним. Они процеси који нијесу функционални тумаче се као знаци расула друштва, супротност поретку, тј. као стања друштвене дезорганизације (друштвени сукоби се сматрају као одсуство поретка, као израз друштвене нестабилности).

У ширем значењу друштвени поредак подразумијева укупност, цјелину свих друштвених односа и друштвених творевина у датом друштву, укључујући и оне елементе који разграђују ову цјелину (друштвени сукоби, процеси друштвене дезинтеграције,

па и стања друштвеног расула, растројства) (према: Инђић, 1982, 129).

Цјеловитост и динамика друштвеног поретка је основа за разумијевање демографског развоја једног друштва. *Развој друштва и демографски развој су неогвојиви и узрочно и смисаоно необјашњиви један без другог.* "Само једно конкретно и интердисциплинарно знање, истовремено строго и флексибилно, усаглашено са реалношћу, аспирацијама и потенцијалношћу датог друштва, може да понуди средства за једно луцидно одређење, разумно и истовремено уско повезано са животом групе" (Перу, 1986, 1).

18. Наталитет - централна категорија демографског развоја

Наталитет је неспорно централна категорија демографског развоја коју морамо посматрати као *димензију развоја друштва и породице.*

Одмах треба рећи да постојеће стање друштва и бројчани показатељи о наталитету не могу бити, ни у ком случају, довољна основа за разумијевање, тумачење и објашњење наталитета, јер је то редуковање једног сложеног друштвеног феномена, недопустиво ни са научног ни са практичног становишта.

Са научног становишта и прогресивног друштвеног развоја за пуно разумијевање наталитета неопходно је:

- интердисциплинарно знање - строго и флексибилно гдје свака дисциплина проучава свој аспект и даје резултате за флексибилно повезивање са резултатима других наука и усаглашено са реалношћу;

- узети у обзир аспирације друштва, породице и појединаца, потенцијалност друштва, али ону потенцијалност која друштво одређује за развој наталитета, а не неку редуковану економску или техничко-технолошку потенцијалност (не може се постојеће стање сиромашног друштва дословно узети као дата потенцијалност за наталитет, јер би то била ирационална рационалност у виду пројекције: сиромашно друштво - сиромашан наталитет);

- разумијевање наталитета које може да понуди средства за једно луцидно одређење, разумно и истовремено уско повезано са животом друштва, а то значи и његовом перспективом, а

перспективе нема без наталитета;

- наталитет је развој који узима у обзир систем културних вриједности;

- наталитет је суочавање са скривеном истином да се развој дешава мимо свих оних за које он има неки смисао, да се не догађа ако иде против њихових интереса, да се не може заснивати на сумњивим обећањима;

- наталитет је развој који се не може детерминисати вањским императивом, који не зависи превасходно од тенутних околности и парцијалних мјера - он се мора уградити као културни садржај људи и тиме унутрашњи мотив;

- наталитет се не може разумјети ван контекста појма човјека и појма заједнице и њених институција и мултиеничке, мултикултуралне и мултиконфесионалне структуре;

- наталитет увијек даје нову појаву на индивидуалном и колективном плану која има своју аутохтоност и аутономност, што је битна компонента не само демографског него и укупног друштвеног развоја.

Према томе, појмовно и категоријално одређење националиитета као мисаоно и вриједносно-културно одређење мора кроз саму онтологију друштва захваљујући развоју друштва у перцепцији Девиза националиитета јесте: важно је оно што се развија, која трансцендира репродукцијску визију националиитета и његово свођење на квантитативну, тј. бројчану одређеност.

Зато демографска квантифренија (која иначе остаје на бројевима и сматра да се бројевима, и односом бројева, могу објаснити сложене структуре и динамика демографских кретања и демографски феномени уопште, као да бројеви емитују и апсорбују сву суштину демографских, или било којих друштвених феномена) у објашњењу наталитета (односно броја рађања према броју становништва) не даје ни приближно ваљане резултате у разумијевању овог сложеног друштвеног феномена. Наталитетско (или демографско) понашање се своди на просту логику једног чиниоца: повећање дјечјег додатка, или повећање одсуства за породиље и слично. Социолози, демографи остају тако само на нивоу свједока, интерпретатора и коментатора чиме не могу одговорити улозо научника као идејних антиципатора и носилаца легитимизације конкретних демографских промјена. А мјере засноване на тој логици, очигледно, не дају скоро никакве резултате.

Замјена квантитативне парадигме квалитативном је неопходност.

Премисе на којима се заснива квалитативни принцип су кључ за разумијевање садашњости и будућности једног друштва са савременим наплативима. Наплативе сам по себи има развојно дејство у садашњости, нарочито у будућности. Наплативе је принцип живота који је не само јачи од свих других него даје смисао свим другим појављивањима живота и смрти, земаљским и надземаљским. Наплативе као животињи принцип руши све друге принципе. Друштвени оквир њиха пред принципом наплативе – или се развија, или друштво које нема уграђан принцип наплативе мора пројасити само од себе.

У наталитету се аутентично остварује *вријеме као "преносилац значења, форма кроз коју дефинишемо садржај односа између ја и другог* (Фабијан, 2001, 7). Овдје је садржано пуно социолошко значење наталитета као друштвеног феномена.

Наталитет као друштвени феномен се заснива на производњи другог – то је рађање другог. Креативна социолошка мисао треба да истражује дијалектичко конституисање другог, а не свог, или не само свог, сина, кћерке, унука, брата, сестре и тако даље. Суштина наталитета као друштвеног феномена је у настајању другог. Операционални социолошки дискурс разлаже овај процес настајања другог на низ посебних питања: какав је однос појединца према другом; како се породица односи према другом (родитељи према дјецы конкретно); како се држава односи према другом; какав је у том одношењу према другом сусрет есенције друштва и егзистенције другог. Значи, потребно је спознати конкретне временске, историјске и политичке услове наталитета као дијалектичког односа конституисања другог у смислу испољавања његовог субјективитета у свим фазама развоја.

Динамика наталитета као друштвеног феномена непрестано се испољава као *интерсубјективно вријеме* – спој времена разних генерација у породици, на терену, у друштвеној свакодневици, у друштвеној зблњи. То је људски отпор радикалној савремености која сво вријеме редукује на презентизам. Тај презентизам, наталитет као друштвени феномен и однос према другом, своди на савременост, и ако је други у процесу наталитета увијек, и прије свега биће будућности. Интерсубјективно вријеме не мјери вријеме појединих генерација, већ формира оне поступке који испољавају односе између генерација, а ти поступци имају

повратно битан утицај на наталитет. У том односу се идентификују и други елементи који дјелују као средство промјене. Ако вријеме старијих генерација дјелује отчећ споро, оно нужно долази у раскорак са временом млађих генерација које хоће да дјелује брже. Ако у сукобу времена генерација дође до изражаја сила, она дјелује својом логиком која је на принципу голе егзистенције, и не дозвољава дјеловање времена на споју есенције и егзистенције то јест на принципу слободе. *Суштина националности се испољава као слобода и као одговорност за своју породицу, своју државу, нацију.*

Битно је да ли наталитет као интерсубјективно вријеме узима у обзир друштвени поредак и држава у својим плановима и дјелању кад су у питању популациона политика и демографски развој.

Однос друштвеног и демографског развоја морамо тумачити на бази релационог структурализма који открива законе композиције умјесто да се непрестано позива на тоталитет. Друштвени оквир који даје друштвени поредак у односу на наталитет не можемо узети као једносмјерну релацију у којој тоталитет друштвеног оквира искључиво детерминише наталитет. *Националност представља аутохтон и аутономан производ композиције образујућих структура на бази стварне дијалектике дјеловања више фактора биомедицинских, антрополошких, социјално-психолошких, културних, економских и политичких у различитом степеноу и интезитету зависно од владајућих друштвено-историјских околности.* У овој дијалектици можемо пратити структуре и понашање субјеката, јер је "чак и у демографији немогућно, на примјер одвојити стопу наталитета од различитих моралних и правних правила" (Пијаже, 1979, 231). Монтескијевско питање би било: Да ли је дух наших закона, планова и програма да људе усмјерава на "добро понашање у наталитету"? Ми се морамо запитати: Да ли се процес трансформације нашег друштва одвија тако да инстинкт стицања на једној страни, а на другој сиромаштво усмјеравају и богате и сиромашне на "негативно понашање према наталитету"? Да ли грађани имају осјећај да наталитетом чувају породицу, етнокултурни идентитет, друштво у цјелини и да ли их сама организација друштва на то мотивише? Да ли се националистички интерес формира као групно усмјерење, а у складу са принципима консоцијативне демократије, што подразумева обезбјеђење пропорцио-

налне заступљености на свим нивоима одлучивања у друштву? Да ли се наталитетски интерес конституише на бази узајамног добитка – и појединца и друштва?

Значи, у игри су моћ и утицај, а не само репродукција становништва. Што је још важније, егзактном идентификацијом наталитетског интереса добијамо сигурну основу за утемељење ваљане популационе политике. Предности свијета којим владају интереси су *»предвидљивост и постојаност«* (Хиршман, 1999, 70). Индивидуалном понашању које се управља према властитом интересу, треба дати предност и то не само пред владавином страсти, него чак и пред понашањем које се руководи врлином, а посебно пред оним које слиједи бригу за јавни интерес *»оних којима се влада«* - афирмише Хиршман становиште Џејмса Стјуарта. *»Кад би се чуда дешавала сваки дан, закони природе више не би били закони: и кад би свако дјеловао у корист јавног интереса, запостављајући себе, државник се не би могао снаћи... кад би људи у потпуности одбацили своје интересе: њима се не би могло владати. Сваком би се интерес његове земље могао приказивати у другачијем свијетлу, и многи би дјеловали на штету тог интереса, покушавајући да раде у његову корист«* (Хиршман, 1999, 71). Идентификовањем наталитетског интереса појединаца и породице сигурно долазимо до одговора на Русоово питање: *»Хоћу да размотрим да ли може да постоји каква основа за легитимну и сигурну владавину, кад се узму људи такви какви су, а закони онакви какви могу да буду«* (у Хиршман, 1999, 38). Тиме се узимају у обзир не само интереси него и страсти, а друштвени поредак (држава) има улогу посредника који популационом политиком преображава, цивилизује, ствара цивилни поредак. Такав однос друштвеног поретка који не преузима репресивну улогу гушења страсти производиће еманципацију свијести и истовремено еманципацију сензибилитета и убјеђење грађана да се и страст много боље задовољава у организованом друштву са слободарским институцијама.

Све су ово питања која говоре о реципрочном утицају на релацији наталитет – друштвени поредак. Поред тога, треба имати у виду да *»демографски раст никада не дјелује само у једном смјеру: он је наизмјенично моћ или сметња, равнотежа или крхкост«* (Бродел, 2001, 315).

19. Отуђеност друштвеног поретка од човјека

Цјелокупна историја до сада говори о отуђености друштвеног поретка од човјека. Идеологија свих система, либералистичких и комунистичких, има универзалистички карактер. Тај универзализам нужно води инструментализацији отуђених система, као што је комунистички покрет на почетку XX вијека инструментализовао Совјетски Савез, а садашњи свјетски либерални покрет инструментализује САД. Универзалисти запостављају кардиналну чињеницу да су права универзална и да их треба универзално примијенити. Та примјена претпоставља активног субјекта чиме универзализам има изворност у дубини идентитета појединаца и колектива. Када се то испусти из вида, идеалисти универзализма постају империјалисти, а потенцијално идеалне земље постају егзекутори свјетске доминације. Либералистима не смета доминација, колико могућност да доминација нема либерални карактер, али и либерална доминација је, ипак, доминација. Поред низа других негативних посљедица по човјека и друштво, овакве пројекције друштвеног, поретка имају драстичне посљедице по демографски развој. »Јављају се предвиђања о 'институционалном слому' (Бенџамин Бербер) и будућност у апокалиптичким пројекцијама, укључујући и неке екстреме«. Таква је једна, готово сулуда идеја о 'нултом прираштају'; наводно, у суочености са демографском експлозијом нема другачијег решења него одрицање од потомства па и уништење људског рода (покрет Лес Најта из Портланда) (Ранковић, 2002, 364).

20. Сложеност демографских кретања у Црној Гори

Демографска кретања, очигледно, не зависе само од објективних показатеља: висине прихода, услова становања, нивоа образовања, здравља. Демографско кретање је друштвени процес веома сложен и мултидимензионалан, па се популациона политика не може заснивати на појединачним мјерама. Појединачне мјере не дају жељене резултате ни на индивидуалном нивоу, ни на нивоу друштва у цјелини. Демографска ситуација у нашем друштву убједљиво показије да мјере економске, социјалне, здравствене, образовне, правне или неке друге политике, којима

се може приписати демографски карактер, јер, посредно или непосредно, циљано или спонтано, утичу на демографска кретања, нијесу производеле жељени резултат. Парцијалне мјере нијесу утицале да се репродукција становништва усмјери у пожељном правцу, било да се ради о Црној Гори у цјелини, или пак, о појединим регионима, руралним и урбаним подручјима. То значи, да друштвени развитак у Црној Гори (друштвено-економски, културни и политички) није имао укомпоновану *конзистентну стратегију демографског развоја*, већ је његов утицај на демографска кретања био више посредан и спонтан. У таквој ситуацији није се могла дјелотворно остваривати веза *конститутивне и инструменталне улоге демографског развоја*.

Мора се признати да ми у Црној Гори и немамо ваљану, егзактно и научно свестрано створену основу за цјеловито дефинисану демографску политику, ни као *концепцију демографског развоја*, ни као *система мјера* за усмјеравање тог развоја.

Најчешће се остаје на описивању стања и указивању на проблеме што уопште не захвата суштину демографског феномена. Демографски развој се мора посматрати као унутрашња компонента друштвеног развоја, наталитет као *par excellans* друштвени феномен који има физичку и метафизичку обухватност, и у том контексту мотивација и понашање појединаца. Веома је сложен процес структурирања наталитетске потребе и њеног задовољавања. Треба да ступи на сцену синхронизовано дејство многих фактора па да мотивација за рађањем дјеце пређе у понашање појединаца – мушкарца или жене, нарочито. Позитивна корелација између мотивације и понашања претпоставља одговарајући ниво идентификације интереса појединца са циљевима и интересима породице, државних и друштвених институција и организација. Одражавајући материјалне, социо-културне и нормативно-аксиолошке компоненте друштвеног поретка и његових институција у својој свијести и својим понашањем, појединац их не копира, већ упоређује са својим интересима, потребама и функционалним способностима. Сваки појединац мотивише своје понашање у вези са наталитетом пропуштајући спољне факторе кроз призму своје свијести. То је сасвим природан пут у којем се успоставља корелација (позитивна или негативна) између мотивације и понашања појединца и од чега пресудно зависи карактер његовог наталитетског укључивања у демографско кретање друштва. Без озбиљног изучавања момента

субјективне детерминације наталитетског понашања појединаца, популациона политика остаје на нивоу волунтаристичких и идеолошких процјена бирократије.

Самодетерминација наталитетског понашања појединаца подразумева еманципацију њихове свијести и еманципацију сензибилитета у вези са репродукцијом и демографским кретањима уопште. Свјесни фактор овдје има посебан значај, а пожељни облици свијести са не рађају сами по себи (Гребо, 1989, 294). У том процесу се прелама спој есенције и егзистенције, то јест ту можемо идентификовати колико се егзистенција појединаца, породица и других колективитета јавља као реализација есенције друштва, друштвених норми- правних, религијских, моралних, обичајних, друштвених краткорочних и дугорочних планова и програма, институционалних рјешења и слично. Сусрет есенције и егзистенције најбоље одсликава фундаментални демографски однос на релацији појединац-породица-друштво. Сазнање суштине овог односа истовремено ће значити и откривање система вриједности који усмјерава репродуктивно понашање ка остваривању интереса појединца, породице и друштва у цјелини, и који неће доводити у супротности ове интересе. Да ли појединци имају разлога да цијене породични живот у једном друштву, ако у том друштву доходак породице без дјече расте два пута брже него доходак породице са дјецом?

Очигледно, мора се полазити од друштва као *социјално-антиролошке категорије*, а то значи да оно није заједница која човјека удружује у нешто што је изван његове природе. Савремена социолошка теорија настоји да друштво објасни у *смислу друштвених односа, институција и организација и у смислу остваривања генеричке суштине човјека*. Једино на тај начин, то јест у споју реалитета друштвених односа, институција и организација и човјекове генеричке суштине може се изнаћи формула у којој друштво као тоталитет не уништава појединца, већ представља довољно простран оквир за испољавање тоталитета појединца који ће на тај начин бити динамичка основа самог друштва. Развоја друштва нема без развоја појединца, и зато Сен истиче:

»Слобода је кључна за процес развоја из два потпуно различита разлога:

1. Разлога процјене: оцјена напретка мора бити учињена преваходно у смислу да ли су слободе које људи посједују уве-

ћане;

2. Разлога ефикасности: постизање развоја чврсто зависи од слободног дјеловања људи« (Сен. 2002, 20)

Релација појединац-друштво у смислу слободног развоја и једног и другог у савременом друштву се веома компликује. Антрополози упозоравају: »Није више питање каква је човјекова природа, него је доведено у питање да ли нам је она уопште потребна? Данас је човјек на прагу, да више не одређује себе као човјека« (Секулић, 2002, 365). Још конкретније питање: »Зар се онда не поставља питање – и зар ово питање, и несвесно, нису већ одавно поставили млади људи – оправданости и смисла људске љубави? Љубав међу младима данас као да убрзано ишчезава, љубав као да је постала опасност за оне који воле, јер су осећања људска постала погибелна за оног ко их гаји. Како се супротставити у будућности порасту равнодушности и резигнације међу младима који због зјапеће празнине безнађа у себи прибегавају дроги или неумереним сексуалним односима?« (Јеротић, 2004). А човјек мора себе одредити као човјека у друштву. У том смислу Попер упозорава да морамо имати у виду »друштвену ситуацију која се тешко може свести на мотиве и опште законе људске природе« (Попер, 1993, 120, II). Убједљив аргумент у прилог овом становишту јесте чињеница да друштвене институције стварају људи рационално их планирајући. Међутим, због непланираних посљедица оне се у свом функционисању битно разликују од плана. Наше понашање, наши поступци, наше дјелање налазе објашњење у појмовима ситуације у којој се догађају, више него у нашој људској природи и њеним психолошким карактеристикама. »Анализа ситуације, ситуациона логика, игра врло важну улогу у друштвеном животу исто као и у друштвеним наукама« (Попер, 1993, 120, II).

Пред нама је амбивалентан и напет контекст који има кардинално значење за разумијевање демографског развоја. Без филозофских и социолошко-антрополошких претпоставки у тумачењу савременог друштва и положаја човјека у њему нема озбиљног ни научног, а ни практично-политичког приступа демографском феномену и заснивању популационе политике.

Демографско кретање и демографски развој се не смије редуковати на просту репродукцију становништва и начин те репродукције. Он представља значајну компоненту укупног друштвеног развоја и остваривања циљева тог развоја у погледу

опредјелења који ниво репродукције становништва је пожељан на одређеној етапи друштвеног развитка, којим тенденцијама друштво треба да тежи у погледу регионалног, руралног, урбаног, друштвено- структуралног и других аспеката развоја друштва.

У досадашњој пракси планови друштвеног развитка су се ослањали на посредну и парцијалну корелацију економског, образовног, здравственог, културног развитка и демографског фактора. Демографска проблематика је остајала на маргини друштвеног интереса, а парцијална интересовања у виду неких резолуција и слично, и кад их је било, остајала су углавном на вербалном нивоу, и брзо падале у заборав. Тако се демографска проблематика па и наталитет као цјеловити и ексклузивни друштвени феномени практично губе из средњерочних и дугорочних планова друштвеног развитка. *Демографска кретања настајављају њуи својом лоџиком, независно од њима њуђих њланова, жеља и циљева, искључиво сѝихијно.*

21. Научни пројекат: Демографска кретања и перспективе демографског развоја Црне Горе

Исѝакнуѝи ѡроблеми, ѡендениѝе и ѡроѝивречносѝи исѝољени у демоѡрафском развиѝку Црне Горе уѝуђују на неоѝходносѝи ѝемељних исѝраживања, верификацију раније добијених резулѝата на бази инѝердисѝиљинарноѡ ѡрисѝуѝа. То се не може извесѝи анѡажовањем на амаѝерској основи, или слободним удруживањем исѝраживача у оквиру невладиних орѡанизација. Пројекатѝ демоѡрафскоѡ развоја и ѡоѝулационе ѡолиѝиѝке у Црној Гори ѡо својој ѡрироди и значају за друшѝиво са највише ѡарантија на усѝјех моѡла би ѡримѝиѝи ЦАНУ ѡод условом да јој држава обезбиједи ѡоѝребне услове за њеѡову реализацију. Без реализације оваквоѡ ѡројекѝа није моѡуђ озбиљан разѡговор о ѝиѝањау демоѡрафскоѡ развоја и заснивања ѝемељне ѡоѝулационе ѡолиѝиѝке као једноѡ од неизосѝавних сѝубова сѝабилносѝи, хуманоѡ и ѡроѡресивноѡ развоја Црне Горе.

Резултати овог научног пројекта били би солидна основа за демографско планирање у Црној Гори које би укључивало циљеве, избор средстава, преглед материјалних, интелектуалних и социјалних могућности и процјену и начин за остваривање усвојеног плана.

Из резултата свестраног наушног истраживања демографског феномена јасно би се издвојили принципи на којима треба поставити демографско планирање, субјекти на које се односи план, који одлучују о плану и који треба да га реализују, циљеви које треба остварити, вриједносни систем и вриједносни критеријуми, стратегија, тактика и начин који се примјењује у планирању и реализацији плана и начин процјене постигнутих резултата. Демографски план би тако представљао контролу грађана и друштва у цјелини над властитом судбином, са јасном структуром моћи и утицаја, али и одговорности. Демографски план не може бити усмјерен само на остварење постављеног циља, он битним компонентама демографског развоја даје одређени смисао и значење. Демографски план захвата специфичан спектар социјалних потреба и социјалног развоја, без чега се не може остваривати циљ пропорционалног, планског развоја друштва. Игнорисање ових специфичности, прије или касније, доводи до озбиљних деформација не само у систему укупног друштвеног планирања него и до конфликтне ситуације и сукоба у друштвеним односима.

Концепт научног пројекта је усмјерен на цјелину демографског феномена, а то значи на каузални и телеолошки тип објашњења демографских кретања у Црној Гори. Истраживање је усмјерено на откривање узрока, сврха и циљева демографских кретања у садашњости и будућности Црне Горе. То би био корак прелаза са описа и квантофреније које остају на простим констатацијама, а не објашњавају суштину демографских кретања и наталитета као кључног момента у укупном развоју Црне Горе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Амартја, Сен (2002) *Развој као слобода*, Београд, Филип Вишњић
2. Болчић, Силвано (2003) *Свеи рага у њрансформацији*, Београд, Плато
3. Бродел, Ферман (2001) *Медијеран и медијерански свијет у доба Филија II*, Подгорица-Београд, ЦИД-Геопоетика
4. Фабијан, Јоханес (2001) *Вријеме и Дружи*, Никшић, Јасен
5. Гребо, Злата (1989) *Демографске њромјене и њолињика на високо-нањалињетњним њодручјима Јуњославије*, Београд, САНУ (Зборник: Проблеми политике обнављања становништва у Србији)

6. Хиршман, Алберт (1999) *Стирасии и интјереси*, Београд, Филип Вишњић
7. Инђић, Триво (1982) *Социолошки лексикон*, Београд, Савремена администрација
8. Јеротић, Владета (2004) *Бегем од вере и наде*, Београд, Политика 20. новембар
9. Марковић, Михаило (1999) *Друштвена мисао на граници миленијума*, Београд, Службени лист
10. Павловић, Бранко (1977) *Филозофски речник*, Београд, Плато
11. Перу, Франсоа (1986) *За филозофију новој развоја*, Нови Сад, Матица српска
12. Перуновић, Фијат, Гордана (2003) *Кикинда: Замке демографске обмане*, Београд Хелсиншка повеља бр. 60
13. Пијаже, Жан *Еписиломологија наука о човјеку*, Београд, Нолит
14. Попер, Р. Карл (1993) *Отворено друштво и његови нейријатјељи*, Београд, БИГЗ
15. Ранковић, Миодраг (2002) *Дефинисање новој свејској/глобалној хегемонизма*, Београд, Социолошки преглед 3-4
16. Секулић, Нада (2002) *Посимодернизам и крај антјропологије*, Београд, Социологија 4
17. Вукићевић, Слободан (2003) *Црна Гора на прелазу миленијума*, Цетиње, Централна народна библиотека »Ђурђе Црнојевић«

Slobodan VUKIĆEVIĆ

SOCIAL STRUCTURE AND DEMOGRAPHIC
DEVELOPMENT

Summary

Global economy and demographic trends are in discord. We have a *ýkilling combination* in force: the population is getting older, the birth rate is dropping, and expenses for education, health care, social care, pensions are increasingly greater. Besides, the logic of *ýforced growth* is present in the world today. Demographic trends, as an irreplaceable factor of inner social development, cannot be explained away with descriptions and quantification. Social and demographic developments are inseparable and they cannot be explained the one without the other. For this reason this paper offers theoretical and methodological basis for quality-based analysis of demographic trends using the crucial categories: birth rate, birth rate interest, family, social and ethno-psychological state of consciousness and sensibility of the population. On this basis we propose the working out and realization of the following scientific project with interdisciplinary character: *Demographic Trends and Perspectives of Demographic Development in Montenegro*. The Project would be carried out by the Montenegrin Academy of Arts and Sciences.